

набирає сили й використовує з життя все, що воно може дати для того чи іншого віку дитини” [4, с. 19].

С. Русова наголошувала, що в родинному житті, у дитячих садках і школах варто послідовно проводити ритмічну гімнастику. Учена переконана, що гімнастика відіграє важливу роль у соціальному вихованні. “Щодо гімнастики, то вона не лише повинна бути розвагою для дітей, але й мати неабияке значення для виховання, адже при цьому формується товарицькість і виховується громадська дисципліна” [5, с. 21].

Видатний педагог у своїх працях виокремлювала відповідні умови навчання дітей у школах: “просторі, світлі кімнати з надвір’ям або садом для рухливих ігор та гімнастики” [6, с. 287]; чисті класні кімнати з білими стінами, розраховані не більше як на 50 учнів; біленькі стільці й столики; між столами – залишені проміжки достатньої ширини й кожен стіл розрахований не більше як на три дитини; повинно бути достатньо простору, щоб діти могли вільно рухатися; підлога зігріватися трубами від калориферів та килимками або матрацами, на яких би діти могли перевертатися та витягатися; класи мають бути добре освітлені, при цьому світло повинно падати зліва, а повітря вентилуватися. Усі ці чинники, звісно, сприяють збереженню й зміцненню здоров’я школярів.

Отже, видатного педагога, вчену, просвітельку і громадського діяча С. Русову турбувало питання здоров’язбереження дітей як дошкільного, так і шкільного віку. Вона виокремила ряд факторів впливу на здоров’я і розвиток дитини: соціально-економічні умови життя, місцеві природні умови, санітарно-гігієнічні навички, раціональне харчування, режим праці та відпочинку, умови навчання

дітей у школах. Заслуга вченої полягає в тому, що вона одна з перших в Україні наголошувала на ролі фізичного виховання у процесі формування особистості, довела позитивний вплив фізичних вправ на зміцнення здоров’я дітей. Усебічне, глибоке вивчення та використання психолого-педагогічної спадщини С. Русової сприятиме розв’язанню проблем здоров’язбереження дітей, що виникають у учасників навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової : навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей / І. В. Зайченко ; передмова М. Д. Ярмаченка. – Вид. 3-тє, доп. і перероб. – Чернігів : РВК “Деснянська правда”, 2006. – 232 с.
2. Русова С. Шкільні екскурсії та їх значення / С. Русова // Світло. – 1911. – Кн. 8. – С. 25–34.
3. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Прага : Український громадський видавничий фонд, 1924. – 124 с.
4. Русова С. Лесгафт і його педагогічні ідеї / С. Русова // Світло. – 1912. – Кн. 9. – С. 20.
5. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / С. Русова // Світло. – 1912. – Кн. 4. – С. 15–26.
6. Русова С. Націоналізація позашкільної освіти у різних народностей Росії / С. Русова // Вибрані педагогічні твори : в 2 т. / за ред. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – Київ : Либідь, 1997. – Т. 2. – С. 34, 287.

Дата надходження до редакції: 21.01.2016 р.

УДК 371.113 ; 37.013.74

Галина МІЛЕНІНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології, педагогіки
та менеджменту освіти
Миколаївського ОШПО

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ СОФІЇ РУСОВОЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються філософські аспекти концепції національної системи освіти Софії Русової.

Ключові слова: педагогічна спадщина, Концепція національної освіти, виховання.

В статтє расматриваются философские аспекты концепции национальной системы Софии Русовой.

Ключевые слова: педагогическое наследие, Концепция национального образования, воспитание.

The philosophical aspects of conception of the national system of formation of Sofii Rusovoy are examined in the article.

Key words: pedagogical inheritance, Conception of national community, education.

Постановка проблеми. Одним зі стратегічних напрямів удосконалення сучасної освіти є вивчення кращих зразків зарубіжних досліджень відомих діячів реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX століття, якому притаманний яскраво виражений гуманістичний потенціал.

Відомим представником європейської філософсько-педагогічної думки початку XX століття щодо створення теоретичних засад і практичного розвитку системи національної освіти є Софія Федорівна Русова (1856 – 1940 рр.). Вона відома світовій спільноті як багатогранний учений, енциклопедист,

письменник, історик, мистецтвознавець, етнограф, громадський діяч, організатор «Просвіти», одна із засновників вичного руху в Україні, член Центральної Ради, визначний педагог та психолог, автор концепцій національної освіти та дошкільного виховання, монографій з педагогіки та психології, програм і підручників.

У Радянській Україні ім'я С. Русової як педагога буржуазно-національного напрямку було забуто, незважаючи на її значний внесок у розбудову суспільного українського дошкільного виховання, розробку концепції національної школи. Українське суспільство повернулося до її педагогічної спадщини лише в роки проголошення власної державності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Доказом повернення до спадщини Софії Русової як видатного педагога стало активне вивчення науковцями її педагогічної спадщини, упровадження педагогами-практиками її ідей у навчально-виховний процес сучасних навчальних закладів.

У наукових дослідженнях дисертаційного характеру педагогічної спадщини С. Русової вчені І. Зайченко, Г. Груць, Н. Маліновська, З. Нагачевська, І. Пінчук, С. Попиченко, В. Сергеева, І. Улюкаєва, Т. Слободянюк та ін. розкрили різні аспекти педагогічної концепції педагога.

У наукових дослідженнях Л. Артемової, А. Богущ, З. Борисової, Н. Дичек, І. Зайченка, В. Качкана, Т. Ківшар, Є. Коваленко, З. Нагачевської, Н. Ничкало, Т. Поніманської, О. Проскурки, О. Савченко, О. Сухомлинської висвітлено громадсько-педагогічну діяльність С. Русової, провідні ідеї науково-теоретичного доробку вченої з огляду на їх актуальність у педагогічній думці України кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Софія Русова увійшла в історію світової педагогіки як відомий теоретик дошкільного виховання, запропонувавши власну систему дошкільного виховання, в основу якої було покладено ідею виховання дошкільнят на національному ґрунті.

У філософському аспекті С. Русова:

- по-перше, продовжувала обґрунтовувати традиційний для української філософії напрямок визнання пріоритету особистої життєтворчості;

- по-друге, базувала освітнє вчення не на принципі домінування суспільства над особистістю чи визначальності індивідуального щодо загального, а на принципі єдності особистого і суспільного.

Виходячи з вищезначеного, вчена інтерпретує освіту «як загальносуспільний процес, за допомогою якого відбувається включення нації в систему світової культури». Педагогічна концепція й педагогічні ідеї С. Русової щодо проблем освіти та виховання дітей розкрито в її науково-педагогічному доробку. Так, до наукового обігу введено понад 200 творів С. Русової, серед яких – монографії, підручники, методичні розробки, фундаментальні статті.

Одне з центральних місць у багатогранній педагогічній спадщині С. Русової займає Концепція національної системи освіти, національної школи та національного дошкільного виховання, в межах якої отримали своєрідну інтерпретацію найважливіші, фундаментальні теоретико-методологічні проблеми освіти і школи, зокрема:

- мета, завдання, зміст, методи, принципи, форми освіти, навчання й виховання;

- співвідношення біологічного й соціального в розвитку особистості;

- взаємозв'язок, взаємодія і взаємообумовленість фізичного й розумового, естетичного й етичного, розумового, морального, фізичного й трудового в процесі виховання;

- учень як об'єкт і суб'єкт педагогічного процесу;

- співвідношення теорії і практики в педагогії;

- взаємозв'язок педагогіки із антропологічними науками, її місце й роль у системі наук про людину тощо.

Концепція національної освіти С. Русової базувалася на її глибокому переконанні, що «доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації» [5, с. 297].

О. Сухомлинська так оцінила Концепцію національної освіти, створену С. Русовою: «Прислухаймося ж до неї, котра, висуваючи на перше місце своє національне, народне, толерантно ставилася до чужого, пропонувала, переносила на національний ґрунт те, що видавалося їй корисним, значущим для розвитку науки, освіти, культури» [7, с. 7].

С. Русова стверджувала, що «...народ, що не має своєї школи, попасає задніх, йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні» [6, с. 294].

Софії Федорівні належить оригінальна концепція розвитку української школи, в якій учена стверджує, що «школа стала не тільки науковою організацією, але й тим самим осередком, де мають розвиватися вищі громадські почуття, свідомість своїх громадянських прав та обов'язків» [2, с. 3].

Невтомна педагогічна, наукова та громадська діяльність С. Русової була спрямована на розробку концепції національної освіти і виховання. Українська національна школа, на думку педагога, має на меті виховати українськими засобами розумну, працювиту дитину, не відірвану від свого рідного народу, а навпаки – пов'язану з ним пошаною до всього свого, знанням того, серед чого вона виростає.

На переконання С. Русової, одним із пріоритетних завдань навчально-виховного процесу в школі має бути виховання громадянина як найважливішого підґрунтя для розвитку моральних, духовних, естетичних і національних сил народу, утвердження серед інших народів світу. Саме тому вчена вважала, що основи національного виховання повинні закладатись у дошкільному і шкільному вікових періодах дитини, а тому необхідно «будувати собі рідну вільну національну школу, бо лише рідна школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності, свідомо розвивати кожну дитину як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу» [3, с. 72].

У теоретичній спадщині С. Русової систематизовано прогресивний досвід світової педагогіки та викладено роздуми і висновки вченої про майбутню

українську школу. Варто зазначити, що майже всі її дослідження об'єднані ідеєю концепції національного виховання, розбудови національного шкільництва.

Софія Федорівна була переконана, що школа і виховання учнів у ній буде успішним, якщо вони будуть національними, народними. Для реформування школи, на думку Софії Федорівни, недостатньо її націоналізувати, ввести рідну мову, необхідно змінити весь її устрій, запровадити принципово інші цілі й принципи виховання, наповнити роботу новим змістом.

С. Русова спрямовувала свої концептуальні ідеї на створення національної системи освіти, стверджуючи, що «ідея національної школи вже пустила міцне коріння в ґрунті всевітнього виховання. Намагання усіх народів до забезпечення своєї власної державної і культурної незалежності на повертають їх до національної школи, бо усім уже зрозуміло, наскільки нація, яка пройшла через таку школу, буде дужчою другої нації, яка її не проходила. Школа – великий фактор для остаточного формування нації... Перш ніж уявити собі, якою повинна бути національна школа, треба в'янути собі, що означає «національна?»» [5, с. 172].

Аналіз змісту філософсько-педагогічних творів С. Русової дозволив дійти висновку, що вона тлумачить освіту одночасно як індивідуальне, так і соціальне явище, оскільки, на її думку, з одного боку, освіта, яку здобуває особистість, є її власним здобутком, а з іншого – набуття освіти – це колективна праця (школа, книги і підручники, навколишнє середовище тощо), адже носієм освіти завжди є певне коло осіб, усе громадянство, отже, освіта виступає і соціальним явищем [1, с. 141]. Залежно від характеру підготовки молоді до життя і трудової діяльності С. Русова розрізняла загальну і професійну освіту. Метою загальної освіти було озброєння учнів сукупністю систематизованих знань основ наук про природу, людину, суспільство, людське мислення, формування відповідних умінь і навичок, необхідних для всебічного і гармонійного розвитку особистості. Метою професійної освіти С. Русова визначила передачу учням певної системи знань, пов'язаних з певною сферою професійної діяльності.

Важливо зазначити, що С. Русова не була прибічницею ранньої спеціалізації, однак стверджувала, що «школа готує молодь до життя, що вона роки інтелектуального росту повинна так опрацювати, щоб сприяти цим правильному розвитку, не пошкодженому іншими вимогами» [1, с. 153]. На думку С. Русової, школа повинна плекати особистість, «здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні за яких обставин не загине морально й фізично і втілить у життя свою незалежну думку» [4, с. 34], а тому вчена довела неможливість зведення змісту освіти в школі лише до вивчення предметів природничого циклу. Таким чином, педагог розглядала особистість «як громадянську істоту, що є представником того чи іншого народу, кожному треба знати свій народ, а у своєму народі слід пізнати себе, в тому числі пізнати себе як частину людства. Тільки усвідомлення цього сприятиме єдності індивідуума з усім людством. Ґрунтом для освіти кожного народу є «культ» своєї Нації і Батьківщини, бо кожна нація може бути тим більше корисною для Всесвіту, наскільки інтенсивно вона може реалізувати свої власні етнічні цінності».

С. Русова визначила зміст освіти як систему наукових знань про природу, людину і суспільство, спрямованих на підготовку інтелектуально розвинутої особистості, зумовлений метою і завданнями її виховання та такий, який повинен забезпечувати тісний зв'язок навчання з життям, а теорії – з практикою, ґрунтуватися на національній основі, відображаючи специфіку й особливості економічних, соціально-політичних, філософських, культурних, національних та інших чинників, реалізуючись у навчанні рідною мовою, вивченні національної культури, історії, літератури, мистецтва, побуту і звичаїв свого народу. Аналіз творів С. Русової засвідчує, що вчена, спираючись на «своє філософське розуміння завдань життя взагалі і свого часу особливо», а також, синтезувавши філософсько-педагогічні надбання вітчизняних і зарубіжних мислителів, змогла започаткувати власну концепцію української національної школи й освіти, в центрі якої перебуває ученя, особистість з її природженими здібностями, нахилами і можливостями.

Головну мету національної системи шкільної освіти С. Русова вбачала у самостановленні соціально зрілої особистості, здатної творчо існувати в умовах індустріального суспільства, що стверджувалося в Україні. Таким чином, у своєму філософсько-освітньому вченні С. Русова інтерпретує освіту як загальносуспільний процес, суть якого полягає в систематичному національному соціокультурному вишколі, який здійснюється в різноманітних формах та напрямках. Фундаментом системи національної системи освіти С. Русова вважала національну школу, яка «виступає комплексом освітньої праці – кристалізованим ядром освітніх інституцій» [1, с. 136].

Висновок. Отже, теоретичні дослідження С. Русової були зосереджені навколо центральної ідеї: національна освіта, школа, виховання є головною умовою відродження і розвитку нації, державності, засіб виховання громадянина-патріота, високоморальної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Русова С. Вибрані педагогічні твори : в 2 кн. / С. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 2. – 320 с.
2. Русова С. Єдина діяльна (трудова) школа / С. Русова. – Лейпциг = Катеринослав, 1924. – 153 с.
3. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова. – Катеринослав = Лейпциг : Українське видавництво в Катеринославі, 1924. – 150 с.
4. Русова С. Ф. Ідейні підвалини школи / С. Ф. Русова // Світло. – 1913. – № 8. – С. 15-16.
5. Русова С. Ф. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
6. Русова С. Ф. Дошкільне виховання / С. Ф. Русова // Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
7. Сухомлинська О. В. Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки / О. В. Сухомлинська // С. Русова – видатний громадський, державний діяч України : матеріали Всеукраїнських пед. читань. – Чернівці, 1996. – С. 1-7.

Дата надходження до редакції: 21.01. 2016 р.